

Stanovništvo, vojska, putevi i komunikacije - antika

dr Mihailo Zotović

Prema domorodačkom stanovništvu koje je bilo krajnje konzervativno, nepoverljivo i sa izraženom tendencijom pružanja pasivnog otpora prema merama vojne i civilne uprave, Rimljani su postupali vrlo metodično. Oni su poštovali izvesne lokalne specifičnosti domaćeg stanovništva, postojeće plemenske odnose, njihovu duhovnu i materijalnu kulturu i veoma dugo zadržavanje manjih privatnih zemljišnih poseda. To je u suštini bila politika veoma spore romanizacije autohtonog stanovništva koja će se nedosledno sprovoditi sve do kraja rimske vladavine i okupacije u ovim krajevima. Ona je, međutim, davala željene rezultate jer je bez vidljivijeg i oštrijeg vojnog i političkog pritiska vremenom uspostavljena saradnja domaćeg stanovništva i okupacionih vlasti. Tako su Rimljani uspeali da pojedine porodice i uglednije ljude pridobiju za sebe dozvoljavajući im i mogućnost da zauzimaju i izvesne položaje, najpre u civilnoj, a kasnije i vojnoj upravi. Ratovi Rima sa ilirskom državom, čija se teritorija prostirala duž većeg dela jadranske obale i brojni ilirski nemiri i ustanci već su u to vreme pripadali istorijskoj prošlosti. Domaće stanovništvo postepeno se uklapalo u jedan moćni vojni, ekonomski i politički sistem koji, međutim, u III veku n.e. ulazi u fazu ozbiljne društveno-ekonomske i političke krize. Pa i pored toga, i posle dva protekla veka rimske vladavine u ovim krajevima, domaće stanovništvo zadržava mnoge autentične osobine i karakteristike svog etničkog bića. Na mnogim spomenicima iz ovog kraja ili sa šire teritorije antičkog grada kod Požege, koji u zanatskoj interpretaciji održavaju duh, stil, forme i život domaćeg stanovništva, pominju se često ilirska imena. Tako su nam iz Užica poznati Jaka (Aurelia Jaca) i Dasijus (Aurelia Dasius), iz Bajine Bašte Aper (Aelius Aper), Tata (Flavia Tata), iz Karana Nindija (Aurelia Nindia), dekurioni Malvesatium-a Viktor (P.Ael.Vicori) i Maksim (P.Ael.Maximus), sahranjeni na groblju u Karanu, dekurion Silvanus (T. Flavius Silvanus) i mnogi drugi.

Domorodačko stanovništvo zadržava i neke svoje kultove, čak i onda kad su prinuđeni da najzad prime veći broj rimskih običaja. U ikonografiji sa nadgrobnih spomenika prisutna su ona rimska božanstva koja najviše odgovaraju ilirskim bogovima. Atis, rimsko božanstvo orijentalnog porekla, koji je kao bog pastira uvek predstavljan na bočnim stranama spomeniak, u mnogome je sličan Silvanu, ilirskom božanstvu sa sličnim svojstvima. Na nekim spomenicima iz Bioske i Vrutaka kod Užica, zatim na jednom spomeniku iz Arilja i jednom iz Užica, pojavljuje se karakteristična posveta >Libero Patri<. Ona se odnosi na kult predaka u kome se Liber identifikuje sa Silvanom. Na spomenicima iz Komina kod Pljevalja i sa Kolovrata kod Prijepolja nalazimo muške figure u pokretu koje u jednoj ruci drže grozd, a u drugoj, podignutoj, kotarici na ramenu. Ovde je nesumnjivo u pitanju sinkretizam Dionis-Liber, kod koga je Dionis bog vegetacije i plodnosti. Jedan natpis sa Kolovrata posvećen je Dijani, koja je jedno od najvažnijih domaćih božanstava iz kultne zajednice sa bogom Silvanom.

Zastupljenost domaćih religioznih kultova koji se odnose na božanstva vegetacije, plodnosti i stočarstva, ukazuje i na tradicionalni karakter privrede domaćeg stanovništva još iz doba razvitka ilirskih zajednica. Osnovni oblici privređivanja bili su zemljoradnja i stočarstvo, pored zanatstva. Ilirski agricola radio je na svojim malim posedima ili velikim državnim gazdinstvima i posedničkim imanjima, od kojih su neka mogla biti razmeštena u požeškoj kotlini, plodnoj lužničkoj dolini i ravnici oko Bajine Bašte. Stočarske reone činio je brdsko-planinski teren oko Užica i zlatiborska visoravan. O razvoju rudarstva na ovoj

teritoriji relativno se malo zna. Rimska rudarska okna pouzdano su lokalizovana u Radanovcima kod Kosjerića i na Čadinju kod Prijepolja, a vrlo verovatno da je za rimljane u tom pogledu bio interesantan i Subjel kod Kosjerića kao i Jarmovac kod Priboja, poznat po starim praistorijskim rudarskim jamama, kao i onim iz kasnijih vremena.

Na otpornost i nepromenljivost tradicije domaćeg stanovništva, čak i posle 212. godine n.e., kada su ukazom cara Karakale svi podanici Carstva dobili rimsko građansko pravo, ukazuju, između ostalih, i već navedeni spomenik iz Seče Reke kod Kosjerića sa pokojnicima čija nošnja zadržava ilirske elemente, kao i jedna humka iz IV veka n.e. iz Radoinje, čiji grobovi i pronađeno keramičko posuđe još uvek ukazuje na tradicionalne običaje u načinu sahranjivanja i oblicima i elementima materijalne proizvodnje.

Od mreže drumskih komunikacija u mnogome su zavisili odnosi i uzajamne veze pojedinih gradskih centara i privredni razvoj pojedinih krajeva. Pored toga, komunikacije su obezbeđivale bolju efikasnost civilne i vojne uprave kao i ekonomsku eksploataciju pojedinih područja. Municipium kod Požege bio je izgrađen na izvanredno povoljnom terenu na ivici požeške kotline, na putu koji je vezivao srednje Pomoravlje sa Bosnom i Primorjem. Kako po svemu izgleda, trasa tog puta odvajala se od glavne komunikacije provincije Mezije, Naisus (Niš) - Viminatium (Kostolac) negde iznad Niša, u blizini Horea Magi (Ćuprija) i kretala se prema zapadu dolinom Zapadne Morave do današnjeg Čačka, odakle je preko Jezdine i Negrišora, zaobilazeći Ovčarsko-kablarsku klisuru, silazila u visini Tučkova, odakle je put ulazio u požešku kotlinu i dalje prema Užicu, Staparima, Vrutcima, Bioski i Kremnima povezujući se sa naseobinama oko današnje Bajine Bašte i dalje odavde, sa rudarskim distriktom Domavia - Argentaria. Na osnovu arheoloških tragova i nekih Kanicovih podataka, izgleda da je ova trasa mogla ići Lužničkom dolinom preko Karana, zatim Ribaševine i Seče Reke, odakle je iznad Kostojevića silazila do Rogačice, gde je deo rimskog puta pouzdano utvrđen. Odavde se put račvao u dva pravca, jedan koji je išao niz dolinu Drine prema Ljuboviji i dalje prema Argentariji i Domaviji i drugi, koji se kretao uz Drinu povezujući naselja u okolini Bajine Bašte i urbani centar kod Skelana. Znatno je teže utvrditi trasu puta koji je grad kod Požege i krajeve oko Užica povezivao sa jugozapadnom, odnosno područjem oko Radoinje, Nove Varoši i Prijepolja. Kako po svemu izgleda, sa transverzale istok-zapad od Užica odvajao se jedan kraj koji je išao preko zlatiborske visoravni, ali se njegova trasa na žalost može puzdanije pratiti samo do Mačkata i Čajetine, odakle dalje nemamo pouzdanih arheoloških tragova koji bi je dokumentovali. Kanicov podatak o rimskom kastelu i trasi puta u selu Rožanstvu, možda ukazuje na dalji mogući smer prema Novoj Varoši odakle se preko Akmačića i Radoinje uključivao u transverzalnu Sjenica - Komine. Navedenoj mreži puteva, koja je u izvesnom smislu dosta hipotetična, treba dodati i put Sirmium - Ad Drinum registrovan na Tabula Peutingeriana (Monumenta cartographica Jugoslavie I) koji se dalje vezuje za Domaviju.

Obezbeđenju puteva posvećivana je posebna pažnja. Manje vojne posede smeštene u kastelima, obično na dominantnim mestima iznad puteva, vršile su ovu funkciju. Uopšte uzev, uloga vojske bila je velika jer je ona, pored ostalog, bila odgovorna za obezbeđenje mirnog razvoja i efikasno funkcionisanje celokupne uprave. Od kraja I veka n.e. strategijski interesi Carstva bili su uglavnom usmereni prema nemirnim severnim granicama, zbog čega na teritoriji ove provincije nisu bili stacionirani značajniji kontingenti rimske vojske. Vlast u unutrašnjosti bila je već odavno čvrsto uspostavljena, što je omogućilo da se najveći broj najelitnijih legija uputi na ugrožena granična područja. Jače vojne jedinice bile su samo razmeštene na strategijski važnijim tačkama i u blizini značajnijih privrednih rejona. Poznato je, na primer, da su u blizini Bajine Bašte, najverovatnije zbog ekonomske važnosti ovih krajeva i njihove prirodne gravitacije prema distriktu Domavia - Argentaria, bili smešteni

delovi elitne legije I Adiutrix, koji su u provinciju Dalmaciju prebačeni iz Majнца, između 85-86. godine. Takođe je poznato da su u ovom području boravile X Gemina, XI Claudia pia fidelis, V Macedonica i I Italicae Maesia Inferiorus. Na jednom žrtveniku iz Bajine Bašte nalazi se ime podoficira Elijusa koji spomenik podiže Jupiteru, Junoni i ni veteran Tit Aurelijr Markus (Titus Aurelius Marcus veteranus),

O rimskim vojnim jedinicama sa područja Užica i Požege imamo vrlo malo podataka. Sa jedne žrtvene are iz Užica poznato nam je ime Gaja Juliusa Rufusa koji kao >tribunus cohortis I Miliariae Dalmatorum< spomenik podiže Jupiteru Partinskom (Iovi Optimo Maximo Partio), dok se na žrtveniku koj je uzudan u zid crkve u Prilipcu pominje vojni veteran Tit Aurelije Markus (Titus Aurelius Marcus veteranus).

Ova, kao i mnoga druga, pitanja i problemi iz antičke istorije ovog dela Srbije svakako će naći svoje potpunije odgovore daljim proučavanjima u čemu će antičke historiografije, imati izuzetno naučno-metodološki značaj. Tada ćemo, između ostalog, više znati u kojoj je meri ovo područje osetilo sve političke i društvene potrese u vreme sumraka rimske imperije, što su ga izazvale duboke unutrašnje protivurečnosti robovlasničkog sistema i velika seoba naroda. U procesu opšte dezintegracije toga sistema podela Carstva 395. godine n.e., predstavljala je samo jednu od daljih odlučujućih posledica u njegovoj konačnoj propasti. Tom podelom čitav užički kraj u najširem smislu tog pojma, ušao je u sastav Istočnog ili Vizantijskog carstva. Delimično romanizovano stanovništvo sa ovog područja dočekaće tokom VII veka slovenska plemena i u dosta složenim uslovima zajedničke etničke i kulturne simbioze nastaviti da deli sudbinu nove velike imperije sve do stvaranja prvih oblika srpske države.